

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 3

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

BOSH MUHARRIR

O’RINBOSARI

Karomat Mullaxo’jayeva

MAS’UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY’ATI

Zaynobiddin Abdirashidov

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Mark Toutant (AQSh)

Boqijon To’xliyev

Qosimjon Sodiqov

Hamidulla Dadaboyev

Nurboy Jabborov

G’aybulla Boboyorov

Vali Savash (Turkiya)

Onal Kaya (Turkiya)

Kimura Satoru (Yaponiya)

Aftondil Erkinov

Rashid Zohidov

Otabek Jo’raboyev

Baxtiyor Abdushukurov

Dilnavoz Yusupova

Qo’ldosh Pardayev

Nodirbek Jo’raqo’ziyev

MUNDARIJA

ADABIYOTSHUNOSLIK

Usmon Qobilov

Alisher Navoiy she’riyatida Xizr obrazi badiiy talqiniga doir

4

MATNSHUNOSLIK

Zilola Amonova, Munavvar Olimova

Huvaydoning yangi topilgan she’rlari

21

Parviz Izzatillayev

“Hasht bihisht” va “Majolis un-nafois” asarlarining matniy tadqiqi

36

Dilnoza Rustamova

Alisher Navoiy devonlarining Turkiston va boshqa hududlardagi toshbosma nusxalari

59

LINGVISTIKA

Song Ho-Lim

O’zbek va uyg’ur-arab alifbosining qarindoshlik munosabatlari (Abdulla Qodiriyning “O’tkan kunlar” asari uyg’urcha tarjimasida aks etgan singarmonizm hodisasi misolida)

78

Jahongir Turdiyev

“Me’rojnoma” asari tilining leksik va morfologik xususiyatlari

93

Anvarbek Turdialiyev

Denov kichik dialektal zonasining xususiyatlariga doir

105

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva	
EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Vahit Turk (Turkey)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Hamidulla Dadaboyev	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Dilnavoz Yusupova	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
LITERATURE	
Usmon Kobilov	
Artistic interpretation of the image of Khizr in the poetry of Alisher Navoi	4
TEXTOLOGY	
Zilola Amonova, Munavvar Olimova	
Newly found poems of Huvaiddo	21
Parviz Izzatillaev	
Comparative analysis of “Hasht bihisht” and “Majolis un-nafois”	36
Dilnoza Rustamova	
Copies of lithographs of Alisher Navoi's diwans in Turkestan and other regions	59
LINGUISTICS	
Song Ho-Lim	
Historical Relations Between the Uzbek Arabic Script and the Uyghur Ereb Yéziqi: Analyzing Umlaut Phenomenon based on the Uyghur translation of Abdullah Qodiriy's Novel Bygone Days	78
Jahongir Turdiyev	
Lexical and morphological features of the language of “Mirajname”	93
Anvarbek Turdialiev	
On minor peculiarities dialectal zone of Denov	105

LINGVISTIKA

LINGUISTICS

**O‘zbek va uyg‘ur-arab alifbosining
qarindoshlik munosabatlari**

(Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asari
uyg‘urcha tarjimasida aks etgan singarmonizm
hodisasi misolida)

Song Ho-Lim¹

Abstrakt

Abdulla Qodiriy o‘zbek tilida yozilgan ilk zamonaviy roman muallifidir. XX asr boshlarida adabiy asarlarning aksariyati fors-arab yozuvi imlosida yozilgan. Qodiriy ham o‘zining dastlabki asarlarida xuddi shu yozuvdan foydalangan. Biroq uning “O‘tkan kunlar” romanining 1925-yilgi birinchi nashri milliy uygo‘nish davrida paydo bo‘lgan yangi o‘zbek-arab yozuvida chop etilgan. Bu yozuv asosida keyinchalik uyg‘ur-arab alifbosi shakllantirilgan. Boshqacha aytganda, Qodiriy ijodi chig‘atoy turkiy tilidan hozirgi uyg‘ur va o‘zbek tillari ajralish davrini o‘zida aks ettiradi. Ushbu tadqiqotda “O‘tkan kunlar”da qo‘llanilgan yangi o‘zbek-arab yozuvi shu asarning 1982-yilgi uyg‘urcha tarjimasidagi uyg‘ur-arab yozuvi bilan qisqacha taqqoslanadi. Bu orqali ikki xalq o‘rtasidagi etnolingvistik aloqalarni, ayniqsa, qarindoshlik munosabatlarini ma‘lum darajada kuzatish mumkin. Qolaversa, uyg‘ur tilidagi fonetik o‘zgarishlar, xususan, singarmonizm hodisasini yozuvda aks ettirish, uni tilda saqlash uchun qilingan xatti-harakatlar tarixiy voqealiklar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Abdulla Qodiriy, uyg‘ur tili, singarmonizm, umlaut, arab yozuvi, chig‘atoy tili, uyg‘ur imlosi.*

Kirish

1894-yili Toshkentda tug‘ilgan Abdulla Qodiriy O‘zbekistondagi ilk zamonaviy roman muallifidir. Qodiriy O‘zbekiston Sotsial-

---

¹ *Song Ho-Lim* – SamDU filologiya fakulteti, Hankuk chet tillar universiteti Markaziy Osiyo kafedrasi doktranti, Seul, Koreya.

E-pochta: *riohavana@naver.com*

ORCID ID: 0009-0008-3211-5255

Iqtibos uchun: Song Ho-Lim. 2022. “O‘zbek va uyg‘ur-arab alifbosining qarindoshlik munosabatlari (Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asari uyg‘urcha tarjimasida aks etgan singarmonizm hodisasi misolida)”. *Oltin bitiglar* 3: 78–92.

istik Respublikasining dastlabki yillarida yashab, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Sadriddin Ayniy, Ashurali Zohiriy va Cho‘lpon kabi mashhur jadid ziyolilari bilan bir davrda faoliyat yuritib, bugungi o‘zbek adabiy tilining shakllanishiga katta hissa qo‘shdi.

Bu davrda o‘zbek tilida badiiy asarlar yozgan ziyolilarning ko‘pchiligi bir vaqtlar “sart” sifatida ta’riflangan, ham forsiy, ham turkiy tillarda so‘zlashuvchi zullisonaynlar edi. Qodiriyning o‘zi ham asarlarida arabiy va forsiy so‘zlardan keng foydalandi. Shunday bo‘lsa-da, Qodiriyning uslubi Furqat kabi turkiy yozuvchilarning ijodiga nisbatan ancha sayqal topganligi va nafisligi aniq. Boshqacha aytganda, Qodiriy asarlarida chig‘atoy turkiy tilidan uyg‘ur va o‘zbek tillariga o‘tish davridagi xususiyatlar bir qadar saqlanib qolgan. Xususan, “O‘tkan kunlar” romanining 1925-yili chop etilgan birinchi nashri 1920-yillardan isloh qilinib qo‘llana boshlagan o‘zbek-arab yozuvida bosib chiqarilgani e’tiborga loyiq. 1930-yillardan keyin bekor qilingan arab yozuvining ushbu yangi varianti arab va fors tillari an’analari birla turkiy tilning fonologik xususiyatlarini bir muncha aks ettirgan.

Ushbu tadqiqotda 1925-yilda chop etilgan ilk o‘zbek romani “O‘tkan kunlar”dagi yangi o‘zbek-arab yozuvi hamda 1982-yildan qo‘llana boshlagan hozirgi uyg‘ur-arab yozuvi solishtirilgan holda bu tillardagi fonetik xususiyatlar, ayniqsa, singarmonizm tahlil qilinib, ular orasidagi tafovut sabablari o‘rganiladi.

Asosiy qism

Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar” asarining birinchi qo‘lyozma matnini 1920-yil dekabr oyida yozib tugatgan. Shundan so‘ng 1922-yildan 1923-yilgacha – ikki yil davomida “Inqilob” jurnalida “O‘tkan kunlar”ning dastlabki qismlari fors-arab yozuvida chop etib borildi. Biroq romanning rasmiy nashri dastlab 1925-yilda “O‘zbek davlat nashriyoti” tomonidan bosib chiqarildi. Bir yildan so‘ng, 1926-yilda ikkinchi – tahrirlangan nashri bosmadan chiqdi [Karim 2013]. “O‘tkan kunlar” 1920-yillarda qabul qilingan imloda nashr qilingan bo‘lsa-da, lekin hamma o‘zbek nashriyotlari ham bir xil standart yozuvni qabul qilmagan edi. 1920-yillardan oldin “o‘zbek tili” tushunchasiga etalon adabiy til sifatida emas, balki ko‘chmanchi o‘zbek urug‘lari tomonidan ishlatilgan sheva sifatida qaralgan.

Boshqacha aytganda, bugungi o‘zbek tilining ajdod tili “o‘zbek” nomi bilan emas, balki “chig‘atoy turkiy” deb atalgan. Chig‘atoy turkiy tili ko‘chmanchi o‘zbeklarning ona tili bo‘lmay, balki o‘troq turkiy musulmonlar, ayniqsa, sartlarning adabiy tili edi. Chun-

ki ko‘chmanchi qabilalar o‘troq shahar aholisiga solishtirganda yuqori savodxonlik darajasiga ega emas edi. Savodxonlik (o‘qish va yozish qobiliyati), asosan, shaharda istiqomat qiluvchi davlat xizmatchilariga, savdogarlarga, ulamolarga va zodagonlarga zarur edi.

“... xususan, tavoifi atarok (turklar) va o‘zbeklar o‘tgan urug‘ va qabilalarini yodda tutmoqqa g‘oyatda harakat qiladurlar. Ammo bizning Turkiston sartiyyalari tarixga ko‘p ahamiyat bermay ikki-uch otadan ilgari o‘tgan salaflarini va ularni zamonalaridagi hikoyat va voqeatlarni aslo bilmaydurlar. Farg‘ona va Xo‘qand xonlari va ularning ahvolatlarini ba‘zi tavorixlardan va ko‘hna sol odamlardan va ham xud kamina o‘zim eshitgan va ko‘rganlarimni soda va rasmi chig‘atoy turk tilida musavvad aylab Tarixi Turkiston nom qo‘yib shuru‘ qildim” [Maxdum Hoji 1915, 4].

Ammo, Turkiston o‘lkasida Samarqand va Buxoro turk-jadid ziyolilari atrofida markazlashgan “sart”lar emas, balki faqat o‘zbek etnik guruhlar mavjud, degan fikr ilgari suriladi [Behbudiy 1915]. 1920-yillardan sart va boshqa qipchoq qabilalari yangi paydo bo‘lgan “o‘zbek” millatiga qo‘shilib ketdi va ularning tillari ham “chig‘atoy turkiy” yoki “qipchoq” nomlari o‘rniga “o‘zbek tili” deb atala boshlandi.

“O‘tkan kunlar”ning 1925-yilgi nashri haqida

“O‘tkan kunlar”ning 1925-yili chop etilgan avvalgi nashri yangi o‘zbek-arab yozuvida va umumo‘zbek tilida yozilgan dastlabki zamonaviy roman edi. Shu sababli ham ba‘zi imlo chalkashliklari mavjud. Masalan, alifbolardagi nomuvofiqlik muammosi uchraydi. Kirish qismida, *va* (و) hamda *davr* (دَوْر) kabi so‘zlarning yozilish belgilarida ba‘zi hollarda *yangi vov* (ۆ) bilan emas, balki *beilgisiz vov* (و) tarzida yozilgan [Qodiriy 1925, 4]. O‘zbek tilida yangi o‘zbek-arab yozuvidan foydalanganda *o* (و) harfi faqat /o/ yoki ba‘zi Andijon-Far‘gona shevalarida /o/ yoki /ø/ tovushi uchun ishlatilishi kerak. O‘sha kamchilik 1926-yilgi ikkinchi nashrida tuzatildi.

Bundan tashqari, o‘sha vaqtda bosmadan chiqqan jurnal va gazetalar ham matbuotdagi atamalar uchun aniq qaror qabul qilinmaganligi sababli, مرغينان (Marg‘inon) – مرغيلان (Marg‘ilon]), تاشكېند (Toshkent) - تاشكېنت (Toshkent) kabi toponimlar talaffuzi qorishmasidan foydalangan [Karim 2013]. Forsiy imlo kabi chig‘atoy adabiy tili an‘anasini saqlab qolish uchun ushbu nomlar “Marg‘inon” va “Toshkent” tarzida yozilishi kerak. Ammo, asosan og‘zaki til xususiyatiga ega vodiycha shevalarda ikkala fonologik o‘zgarishlar qo‘llanilgan holatda esa “Marg‘ilon” va “Toshkent” tarzida bo‘ladi. Bun-

day tartibsizliklarning bir qismi 1930-yillarda lotin alifbosi qabul qilingan davrda qoidalashtirildi.

“O‘tkan kunlar”ning uyg‘urcha tarjimasida haqida

“O‘tkan kunlar”ning uyg‘urcha tarjimasida o‘zbek olimi I.Sultonov tomonidan 1960-yili Toshkentdagi “Sharq haqiqati” nashriyotida chop etilgan. Bu nashr ham qayta ko‘rib chiqilib, 1982-yili “Shinjon xalq nashriyoti” tomonidan chop etildi [Qadir 1982, 527]. Ushbu maqolada tahlil qilingan uyg‘urcha tarjima 1982-yildagi nashrdan olindi. 1980-yillardan oldin turkiy jadidlar tomonidan yozilgan “O‘tkan kunlar” kabi asarlarni uyg‘urlar vatanida Mao Szedun temir iskanjasining qattiq siyosiy muhiti sababli chop etishga yoki uyda saqlashga ruxsat berilmagan. “Katta Sakrash” (大跃进运动) va “Madaniy inqilob” (文化大革命) harakati yillari (1958-1960, 1966–1976) davomida minglab chig‘atoy-turkiy qo‘lyozmalar va o‘zbekcha-uyg‘urcha kitoblar yoqib yuborildi, yo‘q qilindi.

Biroq uyg‘urlarning matbuot erkinligi, mitinglar o‘tkazish va ta’limga oid faoliyatidagi siyosiy ahvollari Den Syaopingning boshqaruv yillarida (1978–1989) yaxshilandi. Bu vaqtda turli xil chig‘atoy turkiy mumtoz adabiyotlari hozirgi uyg‘ur tiliga tabdil-tarjima qilinib chop etildi, shuningdek, yangi uyg‘ur-arab alifbosi – *Uyghur Ereb Yéziqi (UEY)* joriy etildi. Masalan, 1981-yili Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk” nashridan boshlab, 1988-yili Sharqiy Turkistonda chig‘atoy adabiyotining eng noyob namunalarini hisoblangan “Tarixi Hamidiy”, “Tarixi Aminiya”, va “Tazkirayi azizon” kabi yagona nusxadagi tarixiy manbalar birin-ketin tarjima qilinib, UEY yozuvi bilan bosmadan chiqdi. 1991-yili “Boburnoma”ning uyg‘ur tiliga tarjimasida mashhur uyg‘ur tilshunosi Hemit Tömür tomonidan om-maga ilk bor taqdim etildi.

Yangi o‘zbek-arab yozuvi haqida

1991-yili amerikalik filolog Peter T. Daniels jahondagi yozuv tizimlarini 3 turga ajratadi;

- 1) sof undosh yozuv – *Abjad*;
- 2) undoshlar va unli larni baravar ifodalovchi yozuv – *Alifbo*;
- 3) undoshlar atrofida faqat /a/ kabi muayyan unli larnigina ko‘rsatuvchi – *Abugida*.

Bular orasida *Abjad* qadimgi finikiyaliklar va ibroniy kabi semitik tillarda unli fonemalar oz bo‘lishi va ko‘plab so‘zlar uchta undoshdan tashkil topishiga asoslangan [Daniels 2003, 43–44, 54]. Masalan, ibroniycha “Tetragrammaton” (to‘rt harfdan iborat) so‘zi

lotinlashtirilganda faqat undosh tovushlar birikmasi bo'lgan *yhwh* (יהוה) sifatida yoziladi. Bundan tashqari, *rhmt* (رحمت: rahmat), *tškr* (تشكر: tashakkur) kabi arabcha so'zlar ham sof undoshlar birikmasi sifatida yoziladi.

Lekin, turkiy ziyolilar orasida keng ishlatilgan fors-arab yozuvi to'liq *Abjad* bo'lmay, balki undosh alifbolarga, ayniqsa, *Abugidaga* anchagina o'xshashdir. Unda faqat cho'ziq unlilar belgilanadi, qisqa unlilar esa belgilanmaydi. Ushbu yozuv usuli Markaziy Osiyodagi turkiy musulmon ziyolilari uchun qiyinchilik tug'dirmagan. XIX asrga qadar aksar turkiy bilimdon yozuvchilar ham forsiy ham turkiyni biladigan zullisonayn edilar. Shunday bo'lishiga qaramay, o'sha davr turkiy elitasi tarixini o'z ona tilida yozmoqchi bo'ldi. Xiva xoni Muhammad Rahimxon II hukmronligi davrida (1864–1910) olib borilgan katta hajmdagi fors klassiklarini turkiyga tarjima qilish loyihasi shuni ko'rsatadiki, turkiy til Markaziy Osiyoning munosib adabiy tiliga aylanib borayotgan edi. XIX asr boshlaridagi turkiy tarjimada hech bir o'zgarishsiz qo'llanilgan arab va fors tilidan olingan so'zlar XX asr tarjimasida asli turkiy bo'lgan sinonimlar bilan almashtirildi [Toutant 2019, 248].

Mumtoz o'zbek adabiyotining namoyandalari bo'lgan Furqat, Haziniy va Muqimiy kabi shoirlar ham forsiy tilda ravon so'zlashganlar. Ammo forsiy tilda ijod qilishga e'tibor qaratishdan ko'ra, ular chig'atoy tilidan foydalanib asarlar yaratdilar. 1917-yildagi rus inqilobidan ruhlangan jadid ziyolilari, nihoyat, xalqning savodxonlik darajasini oshirish orqali sotsialistik inqilob muvaffaqiyatiga erishishga intildi. Bu esa o'zlarining g'oya va mafkuralarini ko'proq proletarlarga singdirish edi. Bu maqsadga erishish uchun esa turkiy-o'zbek tilini talaffuzda to'g'ri va aniq aks ettiruvchi yangi yozuv turi va orfografiyani yo'lga qo'yish zarur edi.

1921-yil yanvar oyida o'zbek yozuvi va fonetikasi muhokamasiga bag'ishlangan ilk qurultoy o'tkazildi. Unda Fitrat, Zohiriy va Botu kabi jadid marifatparvarlari qatnashdilar. Fitrat mavjud forsiy-arab yozuvi turkiy-o'zbek tilining asl talaffuziga mos kelmasligini ta'kidlab, bir necha fonetik belgilar qo'shilgan yangi o'zbek-arab alifbosi islohotiga chaqirdi. Ammo Zohiriy yozuv islohoti o'tkazilsa, arab-fors tillaridan o'zlashgan so'zlar ma'nosi buzilishi mumkinligiga e'tibor qaratdi. Botu esa eski fors-arab yozuvidan voz kechib, lotin yozuviga to'laligicha o'tish fikrini ilgari surdi [Jamolxonov 2005, 117-118].

Yangi arab yozuvi islohoti 1922-yili *kof* (ك), *gof* (گ) va *ng* (ڭ) harflarini alohida qo'llash bilan boshlandi. Chunki Usmonli turklari

0 'zbek va uyg'ur tillari orasidagi fonetik farqlar

مادامىكى، بىز يەنگى دۆرگە ئايلاق قويدىق، بىس بىز، ھەر يوسىندا ھەم، شۇ يەنگى دۆۋرەنىڭ يەڭگىلىرى كېتىدىن ئېرگەشمەككە مەجبۇر مۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش داستانچىلىق، رومانچىلىق ۋە خىكايەچىلىكلەردە ھەم ياڭار شىغا ۋە خەلقىمىز نى يەنگى دۆۋرەنىڭ «تاھىر - زوھرە» لىرى، «چار دەروېش» لىرى، «فەرھاد - شېرىن» ۋە «بەھرام گور» لىرى بىلەن تانىشىدۇمۇ؟

ياز ماققا نىيەتلەنگەنم ئۇشبۇ «ئوتكەن كۈنلەر»، يەنكى زامان رومانچىلىغى بىلەن تاناشماق بولىدا كچكىنە بىر تەجرىبە، توغرىسى بىر ھەمس. مەعلوم، كى ھەر بىر نەرسەنىڭ ھەم يەنكى قىلىنىش-نىيىتىدائى دەۋرىدە ئالائى كەمچىلكلەر بىلەن مايدانغا كىلىشى، ئەھللەرنىڭ يىتتىشمەكلەرى ئىلە سىكىن-سىكىن تۈزەلەپ تەكاملۇگە يۈز تۈنىشى تەبىئىي بىر ھال مەنە شۇنىڭ دەلدەسىدە، ھەمسەمدە جەسارەت نىيەتم؛ ھەمسىكارلار ئارقاسىدا كىچە تۈرگەن قۇسۇر ۋە خاتالىقلاردان چوچۇپ تۇرمام. مازىغا قايتىپ ئىش كۈرۈش خەيرلىقدۇر، دىدىرلەر. شۇنىڭە كۈرە مەۋزەنى مازىدان-ياقۇن ئوتكەن كۈنلەردىن؛ تەئرىخىمىزنىڭ ئىڭ كىرلىك-قارا كۈنلەرى بولغان «خان زامانلار» دەن بىلگۈلەم.

83

Yozmoqqa niyatlanganim ushbu — “O’tkan kunlar”, yangi zamon ro’monchilig’i bilan tanishmoq yo’lida kichkina bir tajriba, to’g’risi bir havas. Ma’lumki, har bir narsaning ham yangi qilinish — ibtidoiy davrida talay kamchiliklar bilan maydong’a kelishi, ahllarining yetishmaklari ila sekin-sekin tuzalib, takomulga yuz tutishi tabiiy bir hol. Mana shuning daldasida havasimda jasorat etdim, havaskorlik orqasida kechaturgan qusur va xatolardan cho’chib turmadim. Moziy’ga qaytib ish ko’rish xayrlikdir, deydilar. Shunga ko’ra mavzu’ni moziydan, yaqin o’tkan kunlardan, tariximizning enjirlik-qora kunlari bo’lg’an “xon zamonlari”dan belguladim [Qodiriy 1925, 4].

Mana bu esa uyg’ur-arab yozuvi UEYda nashr etilgan 1982-yilgi uyg’urcha tarjima:

هازير بىز يېڭى دەۋرگە قەدەم قويدۇق، شۇنداق بولغاندىن كېيىن، بىز ھەر بىر يوسۇنلاردىمۇ شۇ يېڭى دەۋرنىڭ يېڭىلىقلىرى كەينىدىن ئىگشىمىز ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش داستانچىلىق، رومانچىلىق، ۋە ھىكايىچىلىقلاردىمۇ يېڭى ئەسەرلەر يارىتىشقا، خەلقىمىزنى مۇشۇ زاماننىڭ «تاهىر ۋە ①زۆھرە»لىرى، «چار دەرۋىش»لىرى، «پەرھات ۋە شىرىن» ۋە «بەھرامكور»لىرى بىلەن قونۇشتۇرۇشقا ②ئۆزىمىزدە مەجبۇرىيات ھېس قىلىمىز . مەن يېزىشقا نىيەتلىگەن بۇ - ③«ئوتكەن كۈنلەر»، يېڭى زامان رومانچىلىقى بىلەن تونۇشۇش يولىدا كىچىككىنە بىر تەجرىبە، يەنىمۇ توغرىسى بىر ھەۋەستۇر. ھەر بىر ئىشنىڭمۇ يېڭى باشلانغۇچ دەۋرىدە نۇرغۇن كەمچىلىكلەر بىلەن مەيدانغا چىقىشى، ئەھلىلارنىڭ يېتىشىشلىرى بىلەن ئاستا-ئاستا ④تۈزىلىپ، تولۇقلىنىشقا ⑤يۈز تۈتۈشى تەبىئى بىر ھالدۇر. مانا شۇنىڭ سايىسىدە مەن بۇ ھەۋەسىم يولىدا جاسارەت قىلدىم، ھەۋەسكارلىق نەتىجىسىدە ⑤يۈز بېرىدىغان كەمچىلىك ۋە خاتالاردىن ⑥چۈچۈپ تۇرىمىدىم. ⑦ئۈتمۈشكە قايتىپ ئىش ⑧كورۇش خەيرلىك دىيىشىدۇ. شۇنىڭ ⑨ئۈچۈن ماۋزۇنى ⑦ئۈتمۈشتىن، يېقىن ③ئۈتكەن كۈنلەردىن، تارىخىمىزنىڭ ئەڭ كىر، قارا ③كۈنلىرى بولغان كېتىنكى "خان زامانلىرى"دىن زامانلىرى»دىن بەلگىلىدىم.

Hazir biz yéni dewrge qedem qoyduq, shundaq bolghandin kéyin, biz herbir yosunlardimu shu yéni dewrning yénililiri keynidin gishimiz we shuningha oxshash dastanchiliq, romanchiliq, we hikayichiliqlardimu yéni eserler yaritishqa, xelqimizni mushu zamanning “Tahir we ①Zohre”liri, “Char derwish”liri, “Perhat we Shirin” we “Behramkor”liri bilen qonushturushqa ②ozimizde mejburiyat his qilimiz.

Men yézishqa niyetlengen bu - ③“Otken Kunler”, yéni zaman romanchilighi bilen tonushush yolida kichikkine bir tejribe, yenimu toghrisi bir hewestur. Herbir ishniñmu yéni bashlanghuch dewride nurghun kedchilikler bilen meydangha chiqishi, ehllirining yétishishiliri bilen asta-asta ④tuzilip, toluqlinishqa ⑤yuz tutushi tebi’i bir haldur. Mana shuning sayiside men bu hewisim yolida jasaret qildim, heweskarliq netijiside ⑤yuz bérighan kemchilik we xatalardin ⑥chochup turmidim. ⑦Otmushke qaytip ish ⑧korush xeyrlik diyshidu.

Shuniq ⑨ uchun mawzuni ⑦otmushtin, yéqin ③otken kunlerdin, tarixmizniq eng kir, qara ③ kunliri bolghan kétyinki “xan zamanliri” din belgilidim [Qadir 1982, 28].

Unlilar o‘zaro uyg‘unlashuvidan kelib chiquvchi singarmo- nizm hodisasining standart imlo sifatida rasman tan olinishi yoki olinmasligi hozirgi kunda uyg‘ur va o‘zbek tillari orasidagi asosiy farqlardan biri bo‘lib qolmoqda [Yakup 2020, 412]. Hozirgi o‘zbek tilida oltita (o, a, e, i, o‘, u), uyg‘ur tilida esa sakkizta (a, e, é, i, o, ö, u, ü) unli harflar mavjud. Uyg‘ur tilida ikkita qo‘shimcha umlaut unli belgilar ö (ئۆ), ü (ئۈ) bor.

turkiy	roman	XFA (Xalqaro Fonetik Alifbo)	o‘z- bek-lo- tin	uyg‘ur- lotin	misollar	
					o‘zbek	uyg‘ur
ه / و	ä	/a~æ/	a	e	shahar	sheher
ى / ا / ي / ي	ë	/e/	e	é	erish	érish
	ē	/e:/			sher	shir
ى / ي / ي / ي	ï	/u~i/	i	i, u	bo‘ladi	bolidu
ا / ا	a	/a~ʌ/	o	a	ota	ata
و / او / و	u	/u/	u	u	urush	
	ü	/y/		ü	uzum	üzüm
	o	/o/	o‘	o	o‘rinbosar	orunbasar
	ö	/ø/		ö	o‘zbek	özbék

1-jadval. O‘zbek-lotin, uyg‘ur-lotin alifbosidagi unlilar qiyosi.

1910-yillargacha amalda bo‘lgan fors-arab yozuvi, shuning- dek, 1920-yillarga qadar foydalanilgan yangi o‘zbek-arab yozuvi singarmonizm qoidalarini tan olmadi. Yuqorida ta’kidlanganidek, forsiy uslubdagi arab yozuvi faqatgina bir necha unlilarni ifoda- lovchi *Abjad* yoki *Abugida* xususiyatlariga o‘xshab ketadi. Shu sabab- li bordi-yu yangi o‘zbek-arab yozuvi o‘zbek xalqi orasida ommalash- ganda ham, u o‘z an’anaviy uslubidan butunlay chiqib keta olmas edi.

Fors-arab yozuvi	يازماقغا نيتلەنگەنم اوشبو «اوتكەن كۈنلەر» يەنكى زماڭ رومانچىلىغى بىلەن تاتاشماق بوليدا كچكەنە بىر تجربە توغرىسى بىر ھوس.
(114 ta harf)	Yazmaqğa niyyätlängänim uşbu "Ötkän Künlär" yängi zäman romançılığï bilän tanışmaq yolıda kiçikinä bîr täjribä toğrısı bîr hawäs.

O'zbek-arab yozuvi (1925)	يار ماققا نيهتلنگنم ئۇشۇ «ئۆتكەن كۈنلەر»، يەنى زامان رومانچىلىقى بىلەن تانשמاق يولىدا كىچىك بىر تەجرىبە، توغرىسى بىر ھەمىس.
(124 ta harf)	Yozmoqqa niyatlanganim ushbu "O'tken kunlar" yangi zamon romanchilig'i bilan tonishmoq yo'lida kichikina bir tajriba, to'g'risi bir havas.
Uyg'ur-arab yozuvi	مەن يېزىشقا نيهتلەنگەن بۇ - «ئۆتكەن كۈنلەر»، يېڭى زامان رومانچىلىقى بىلەن ئۇشۇش يولىدا كىچىككەنە بىر تەجرىبە، يەنىمۇ توغرىسى بىر ھەمىستۇر.
(1982)	Men yézishqa niyetlengen bu - "Ötken Künler", yéngi zaman romanchilighi bilen tonushush yolida kichikkine bir tejribe,
(139 ta harf)	yenimu toghrisi bir hewestur.

2-jadval. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarining fors-arab, o'zbek-arab va uyg'ur-arab yozuvidagi variantlari.

Shuningdek, milliy uyg'onish davrida yangi o'zbek tili imlosi bo'yicha islohotlar olib borgan vohadagi jadid ziyolilari turkiy til fonetikasidagi unlilar uyg'unligiga u qadar ahamiyat berganlar. Masalan, "Ozod Buxoro" gazetasi orqali *"biz singarmonizm va to'qqiz xil cho'zig "i"larga to'ppa-to'g'ri qarshi chiqamiz"* – deb, turkiy tilda singarmonizm hodisasini, xususan, 9ta unlidan iborat bo'ladigan fonetik tizim asosida ommaning *"xat-savodini chiqarish va til o'rgatishish"* imkonsizligini ta'kidlaganlar [Yo'ldosh 1929, 255]. Ammo, buning asl sababi shundaki, ko'pchilik voha o'zbeklari atrofidagi fors-tojik tilida so'zlashuvchilar talaffuzi ta'sirida bo'lgan. Chunki vohadan anchagina sharq tarafda, xususan, tojik aholisi nisbatan kamroq hududda yashayotgan Toshkent, Marg'ilon, Andijonlik jadid ziyolilari 9ta unli harflar va singarmonizm qoidasini qabul qilgan edilar [Yo'ldosh 1929, 331, 334, 336-337].

Unda Farg'ona vodiysidan yana ham sharqroqda joylashgan, tojik aholini umuman uchrata olmagan Sharqiy Turkiston esa qanday holatga tushgan? Hozirgi uyg'ur tilida old bo'g'indagi til orqa unlilari /a, u~i, o, u/ keyingi bo'g'inning til oldi unlilari /i, e/ bilan ohanglashish jarayonida til o'rta unli allofonlariga aylanishiga "umlaut" hodisasi yoki "singarmonizm" deyiladi. Masalan, /i/ til old unlisi /a/ til orqa unlisidan keyin kelsa, /a/ o'rta unli bo'lgan /e/ kabi talaffuz qilinadi [Yakup 2020, 414-415].

Tur	o'zbek	uyghur
i-umlaut	ئۇنىڭ ئاتى قىممەت	ئۇنىڭ ئېتى قىممەت
	uning oti qimmat	uniŋ éti qimmet
	ياقن	يېقىن
	yaqin	yéqin
	تۈزەلپ	تۈزىلىپ
	tuzalib	tüzilip

e-umlaut	زۆھرە	زۆھرە
	zo‘hra	zöhre

3-jadval. Umlaut hodisasining o‘zbek va uyg‘ur tilidagi qiyosi.

Biroq yuqorida ko‘rsatilgan 1982-yilgi uyg‘urcha nashrda ikki umlaut harflari *ö* (ئۆ), *ü* (ئۈ) chiqarib tashlandi. Aslida, ko‘p ifodalar umlaut harflarida quyidagicha yozilishi kerak edi:

1982-yilgacha	lotin	1984-yildan keyingi	lotin
① زۆھرە	zohre	زۆھرە	zöhre
② ئۆزىمىز	ozimiz	ئۆزىمىز	özimiz
③ ئۆتكەن كۈنلەر	Otken kunler	ئۆتكەن كۈنلەر	Ötken künler
④ تۈزىلىپ	tuzilip	تۈزىلىپ	tüzilip
⑤ يۈز	yuz	يۈز	yüz
⑥ چۆچۈپ	chochup	چۆچۈپ	chöchüp
⑦ ئۆتمۈش	otmush	ئۆتمۈش	ötmüş
⑧ كۆرۈش	korush	كۆرۈش	körüş
⑨ ئۈچۈن	uchun	ئۈچۈن	üchün

4-jadval. 1982 va 1984-yillar nashridagi tafovutlar.

Aslini olganda, uyg‘ur-arab yozuvi UHEY 1982-yilda ikkinchi marta ko‘rib chiqildi. Ammo ikki umlaut unlilari *ö* (ئۆ), *ü* (ئۈ) biroz keyinroq, 1984-yilda amalda tatbiq qilingan bo‘lsa-da, yuqoridagi misolidan ko‘rinib turibdiki, uyg‘ur tili imlosida allaqachon “i-umlaut” kabi singarmonizm hodisasi rasmiy jihatdan tan olingan. Shuningdek, ikki umlaut harflari alifboda aks etmasa-da, singarmonizm butunlay qabul qilingan edi.

Avvalidan, Shinjonda istiqomat qilayotgan uyg‘urlar uchun uyg‘ur-arab yozuvini 1951-yildagi Olmaota konferensiyasida ishlab chiqqan “Uyghur edibiy tilining ereb élipbesi asasdiki qisqiche imla qaideliri” o‘rtaga tashladi. Olmaotadagi uyg‘urlar tomonidan taklif qilingan uyg‘ur-arab yozuvi 1920-yillardagi yangi o‘zbek-arab yozuvidan aslida katta farq qilmas edi [Wei 1993, 262]. Sababi, o‘sha paytdagi yig‘ilishda qatnashgan ziyolilar orasida faqat Olmaotalik emas, balki “Sharq haqiqati” jurnalida ishlaydigan Toshkentliklar ham bor edi [Tursun 1951, 10].

O'zbek-arab yozuvi (1925)	lotin	UEY (1951)	ULY
نەتىجە	natija	نتيجة	nétije
كەرىم	karim	كريم	kérim
قالىب	qolib	قنليب	qélip

5-jadval. Umlaut hodisasining o'zbek va uyg'ur tilidagi 2-qiyosi.

* uyg'ur tilida *é* (ئە) ham *i* (ئى) tovushlari bo'lsa-da, lekin eski arab alifbosi asosdagi imloda yuqoridagi harflar farq qilinmay kelgan edi. Shuning uchun 1951-yilgi qoidalarida uyg'ur tilida bo'lgan *é* (ئە), *i* (ئى) tovushlarini to'liq ifodalash uchun *i* (ئى) tovushni avvalgi eski shaklida qoldirib, *é* (ئە) tovushi bo'lsa *é* - *é* belgisiz shaklida yoziladi. 1954-yilgi yangi imlosida esa *é* (ئە), *i* (ئى), *y* (ئى) shaklida qabul qilingan [Tursun 1951, 9: Zeydi 1954, 3-4].

Hatto Xitoy Xalq Ozodlik Armiyasi 1949-yildan Shinjonni bosib olgan bo'lsa ham, Xitoy boshqaruv ma'muriyati uyg'ur tili qaysi alifbodan foydalanish kerakligi borasida tizimli tadqiqotlar yoki ilmiy izlanishlar olib borishni yo'lga qo'ya olmadi. Shuning uchun xitoy-sovet munosabatlari iliq davom etgan 1960- yillar boshlarigacha Shinjondagi uyg'ur yozuvi mavjud sovet-uyg'ur yozuvidan ko'chirilgan edi.

Shinjon uyg'urlarining o'zlari tomonidan yaratilgan ilk yozuv 1954-yili Mehemmet Zeydi tomonidan taklif qilingan "Uyg'ur edibiy tilining qisqiche imla qaideliri" asoslangan bo'lsa-da, u ham 1951-yilgi Olmaota arab yozuvi bilan deyarli bir xil edi. Demak, 1920-yillardagi yangi o'zbek-arab yozuvi hali ham Shinjondagi uyg'ur xalqi orasida meros bo'lib kelgan. Ammo, 1962-yil may oyida Ili viloyatida ro'y bergan voqealar sababli 60000 dan ortiq shinjonliklar, jumladan, uyg'urlar va qozoqlar, sobiq Sovet Ittifoqiga qochib o'tdilar, natijada esa xitoy-sovet munosabatlari o'ta yomonlashdi. Bunga muvofiq ravishda esa 1964-yili xitoy tili fonetik alifbosi *Pin-yin* (汉语拼音) ga asoslangan yangi uyg'ur-lotin alifbosi *Yéngi Yéziq* (YY)ni rasman ommaga taqdim etdi. Bu vaqtda ilk bor ikki umlaut harflari maxsus harflari (*ö* *ü*) sifatida qabul qilindi. Biroq uyg'ur-arab yozuvining avvalroq qabul qilingan 1954-yilgi varianti hali ham YY yozuviga nisbatan ko'proq ishlatilar edi. Faqat 1974-yilga kelibgina Shinjonda YY keng miqyosda qabul qilindi [Jarring 1981, 232]. Ammo YY yozuvi ommalashganiga o'n yil o'tmasdan uyg'urlar yana arab yozuviga qaytdi. 1984-yildan ular YYdagi ikkita qo'shimcha *ö* → ئۆ, *ü* → ئۇ umlaut harflaridan foydalanishni boshladi [Wei 1993, 310-312].

Jarringning dalolat qilishicha, uyg‘ur tili tezkor talaffuzni talab etuvchi og‘zaki til hisoblanadi. Shu sababli unlilar moslashuvdan tashqari, qisqarish va tushib qolish hodisalari tez-tez uchraydi. G. Jarring 1929-30-yillar davomida Koshg‘arda yashab, tadqiqot olib boradi. 1979-yili, 50 yildan so‘ng, Koshg‘arga yana borganida uyg‘ur tilining yozma xususiyatlari avvalgiga nisbatan yanada zaiflashgani va so‘zlashuvga oid jihatlari ortganini ta’kidlaydi [Jarring 1981, 238–239]. Boshqacha aytganda, uyg‘ur tili Shinjon 1949-yilda Xitoy tomonidan bosib olinganidan buyon jadal o‘zgarishlarni boshidan kechirgani ko‘zga tashlanadi.

Xulosa

Xalqning milliy tildan foydalanish darajasi oshib borar ekan, kishilarning talaffuzdagi qulayliklaridan kelib chiqib, yozuvni qayta ko‘rib chiqish tabiiy hodisadir. Shunday ekan, o‘zbek tilida singarmonizm hodisasi ham e‘tiborga olinmog‘i lozim. Aslini olganda, 1925-yildan 1929-yilgacha o‘zbek jadid ziyolilari orasida turkiy tillardagi singingarmonizm masalasi inkor etila boshlandi, chunki singarmonizm, xususan 9 xil unli xalqning savodxonligining o‘ssishiga to‘sqinlik qiladi deb o‘ylab, omma orasida unlilarni ixchamlashtirishni targ‘ib qildilar. Boshqa tomondan, uyg‘ur ziyolilari orasida temur qonunchilar tarafidan aytilgan barcha fonologik tebranishlar qoida sifatida qabul qilindi, ularning savodxonlik darajasi va o‘z milliy tilini rivojlantirishda hech qanday muammolarga duch kelmadilar.

Yuqorida aytilgandek, biz O‘zbekistonning ayrim hududlarining ma’lum qismini tojik tilida so‘zlashuvchi xalq tashkil qilishini e‘tiborga olishimiz zarur. Shinjonda tojik aholisi umuman yo‘q, faqatgina, geneologik jihatdan Hind-Yevropa oilasiga mansub pomirliklar qisman uchraydi. XX asr boshlaridagi o‘zbek tili yozuv tizimi islohotchilarining barchasi ham forsiy va turkiy tilda zullisonayn bo‘lganini unutmaslik kerak. Shuning uchun dastlabki turkiy ziyolilar chig‘atoy turkiy tili imlosida uchrovchi fors-arab an‘analarini davom ettirib, xususan 6 (a, ə, e, o, u, i) unli tizimida ish ko‘rishni ma’qul ko‘rdilar. Balki, loyihachilar o‘zbek tili vaqt o‘tishi bilan o‘z takomiliga erishadi, deb o‘ylagan bo‘lishlari mumkin. Biroq 1937-1938-yillarda zamonaviy o‘zbek adabiy tilining asoschilari bo‘lgan Fitrat, Cho‘lpon, Qodiriy, Zohiriy kabi ziyolilar sho‘rolar tomonidan qatag‘on qilindi. Bu o‘zbeklar tarixidagi eng fojiali davr bo‘lib, o‘zbek milliy uyg‘onishining tezlik bilan qulashiga olib keldi va keyingi 50 yil davomida o‘zbek elitasi o‘z ona tilidan ko‘ra kirill

alifbosidagi rus tilini o'rganishga harakat qildi.

Boshqa tarafdin, Shinjonda esa 1949-yilgi Xitoy Xalq Respublikasi istilosidan so'ng Stalin qatag'oni kabi qirg'inlar bo'lmagan. Dastlabki Xitoy Kommunistik Partiyasi bilan hamkorlik qilgan uyg'ur millatparvarlarining ko'pchiligi madaniy inqilobdan omon qolgan. 1980-yillarda olib borilgan Xitoydagi islohotlar va ochiq bazor siyosati etnik ozchiliklar orasida madaniy liberallashtirishga yo'l ochgani tufayli uyg'ur ziyolilari o'zlarining tili, madaniyati, tarixi va musiqasini rivojlantira boshladi. Natijada uyg'ur elitasi O'zbekistonda ishlab chiqilgan arab yozuvini turkiy tilning fonetik jihatlari moslab yanada takomillashtirish va ishlov berish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Adabiyotlar

- Maxdum Hoji, Mullo Olim. 1915. *Tarixi Turkiston*. Toshkent: Turkiston General Gubernaturasi bosmaxonasi.
- Behbudiy, Mahmud Xo'ja. 1915. "Oyna" jurnali. 22, 23, 25, 26-sonlar, 314-315, 338-340, 386-388, 478-480 betlar.
- Daniels, T. Peter. 2003. "Writing Systems", *The Handbook of Linguistics*: 43-80. Mark Aronoff, Janie Renss-Miller (eds.), Blackwell Publishers Ltd.
- Jamolxonov, H. 2005. *Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik*. Toshkent: Talqin.
- Jarring, G. 1981. "The New Romanized Alphabet for Uighur and Kazakh and some Observations on The Uighur Dialect of Kashgar", *Central Asiatic Journal* 25 (3-4): 230-245.
- Karim, B. 2013. "O'tkan kunlar"ga qaytib..." *O'zbekiston adabiyoti va sanati* 15-16: 3. (<https://oriftoilib.uz/kutubxona/bahodir-karim-otkan-kunlar-ga-qaytib/>)
- Qodiriy, A. 1982. *O'tkan kunlar: o'zbeklar turmishidan tarixi ro'mon*. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti. 1925.
- Qadir, A. *O'tken kunlar*, Ürümchi: Shinjang xelq nashriyati.
- Toutant, M. 2019. "De Persifying Court Culture: The Khanate of Khiva's Translation Program" *Disciplines Middle Eastern Studies The Persianate World: The Frontiers of a Eurasian Lingua Franca* (Eds. N. Green) University of California Press.
- Tursun, H. 1951. *Uyghur edibiy tilining erep elipbisi asosidiki qisqiche imla qaidiliri*, Olmaota: Qazaqeli nashriyati.
- Wei, C. 1993. "An Historical Survey of Modern Uighur Writing since the 1950s in Xinjiang, China". *Central Asiatic Journal* 37 (3-4): 249-322.
- Yakup, A. 2020. "Uyghur and Uzbek, the Southeastern Turkic languages", *The Oxford Guide to the Trans Eurasian Languages* 411-429. Martine Robbeets, Alexander Savelyev (eds.), Oxford University Press.
- Yo'ldosh, A. 1929. *Til va imlo masalalari* (maqolalar to'plami), Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.

- Zeydi, M. 1954. *Uyghur edibiy tilining qisqiche imla qaideliri*, Ürümchi: Shinjang xelq neshriyati.
- Zunun, S. 1925. *O‘zbekcha til qoidalari* (Kurslar uchun imlo, qisqacha sarf-nahv), O‘zbekiston davlat nashriyoti.

Historical Relations Between the Uzbek Arabic Script and the Uyghur Ereb Yéziqi

(Analyzing Umlaut Phenomenon based on the Uyghur translation of Abdullah Qodiriy’s Novel *Bygone Days*)

Song Ho-Lim¹

Abstract

During the early 20th century, most literary works were written using the Perso-Arabic script. Abdullah Qodiriy, the pioneer of modern Uzbek literature, also extensively used the same script in his early writings. However, the first edition of his novel “Bygone Days” was printed in the new Uzbek-Arabic script that emerged in the 1920s. This script later evolved into the Uyghur Arabic alphabet. In other words, Qodiriy’s work sheds light on the transitional period of the Chagatai Turkic literary language, which was on the brink of splitting into the modern Uyghur and Uzbek dialects. This research briefly compares the new Uzbek-Arabic script used in “Bygone Days” to the Uyghur-Arabic script used in the 1982 Uyghur translation of the same work. Through this study, the ethno-linguistic relations between the two nations can be traced to some extent. Additionally, the phonetic changes in the Uyghur language, particularly the umlaut phenomenon, were analyzed in the context of historical backgrounds.

Key words: *National reform, Uzbek Arabic script, Uyghur language, Uyghur umlaut, Abdullah Qodiriy, Bygone Days, Perso-Arabic script.*

References

- Maxdum Hoji, Mullo Olim. 1915. *Tarixi Turkiston*. Toshkent: Turkiston General Gubernaturi bosmaxonasi.

---

¹*Song Ho-Lim* – PhD. student in Philological science, Samarkand State University, and department of Central Asian studies at Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, Korea.

E-mail: riohavana@naver.com

ORCID ID: 0009-0008-3211-5255

For citation: Song Ho-Lim. 2022. “Historical Relations Between the Uzbek Arabic Script and the Uyghur Ereb Yéziqi: Analyzing Umlaut Phenomenon based on the Uyghur translation of Abdullah Qodiriy’s Novel *Bygone Days*”. *Golden scripts* 3: 78–92.

- Behbudiy, Mahmud Xo'ja. 1915. "Oyna" jurnali. 22, 23, 25, 26-sonlar, 314-315, 338-340, 386-388, 478-480 betlar.
- Daniels, T. Peter. 2003. "Writing Systems", *The Handbook of Linguistics*: 43-80. Mark Aronoff, Janie Ressa-Miller (eds.), Blackwell Publishers Ltd.
- Jamolxonov, H. 2005. *Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik*. Toshkent: Talqin.
- Jarring, G. 1981. "The New Romanized Alphabet for Uighur and Kazakh and some Observations on The Uighur Dialect of Kashgar", *Central Asiatic Journal* 25 (3-4): 230-245.
- Karim, B. 2013. "O'tkan kunlar"ga qaytib..." *O'zbekiston adabiyoti va sanati* 15-16: 3. (<https://oriftoilib.uz/kutubxona/bahodir-karim-otkan-kunlar-ga-qaytib/>)
- Qodiriy, A. 1982. *O'tkan kunlar: o'zbeklar turmishidan tarixi ro'mon*. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti. 1925.
- Qadir, A. *Ötken künler*, Ürümchi: Shinjang xelq neshriyati.
- Toutant, M. 2019. "De Persifying Court Culture: The Khanate of Khiva's Translation Program" *Disciplines Middle Eastern Studies The Persianate World: The Frontiers of a Eurasian Lingua Franca* (Eds. N. Green) University of California Press.
- Tursun, H. 1951. *Uyghur edibiy tilining erep élipbisi asaidiki qisqiche imla qaidiliri*, Olmaota: Qazaqeli neshriyati.
- Wei, C. 1993. "An Historical Survey of Modern Uighur Writing since the 1950s in Xinjiang, China". *Central Asiatic Journal* 37 (3-4): 249-322.
- Yakup, A. 2020. "Uyghur and Uzbek, the Southeastern Turkic languages", *The Oxford Guide to the Transeurasian Languages* 411-429. Martine Robbeets, Alexander Savelyev (eds.), Oxford University Press.
- Yo'ldosh, A. 1929. *Til va imlo masalalari* (maqolalar to'plami), Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
- Zeydi, M. 1954. *Uyghur edibiy tilining qisqiche imla qaidiliri*, Ürümchi: Shinjang xelq neshriyati.
- Zunun, S. 1925. *O'zbekcha til qoidalari* (Kurslar uchun imlo, qisqacha sarf-nahv), O'zbekiston davlat nashriyoti.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida ( ) satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [ ] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 09. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62